

üdvözlégy” ez, egy profán Jónás imája. József Attila: „*Lekottázom, hogy csontjaimban mit reccog a fagy*” – DAL A HEVERŐRŐL ÉS AZ ÓCEÁNRAÓL, ez a sor a TÉLI ÉJSZAKÁ-nak erre a döbbenetes sorára utal: „*Összekoccannak a molekulák*”, „*Keserű volt a víz is, amit ittam, / Keserű a bűnpártoló törvény*” – DAL A KESERŰ ÍZRŐL).

A kötet – formai szempontból – abba a lenyűgöző erejű záradékkötet-műfajba tartozik, amely klasszikus költőink végső mondandóit a mosolygón szabálytalan verstani, mégis tökéletesen hatékony költői forma keretében őrizte meg. Azok a laza formai megoldások, amelyeket egy éretlenebb költői stádiumban ügyetlenségnek, sallagnak vagy szabadosság-nak bélyegeznénk, ezekben a nagy zárszavakban – meghökkentő módon – a teljesség, mélység és véglegesség garanciáiként jelennek meg. A szótagszámlálás elhanyagolása: „*Aszály jön ezután, örök aszály... / Amott kerekedik egy szél járta száj*” (DAL AZ IDŐ FÖLEMELT UJJÁRÓL) és: „*Mindennapos vereségünk a test, e / Lyukas zsák, ahonnét elfolyik az élet, / Ha beborít a világ-végi este, / Melyből vérivó denevérek víjjogása éléd*” (DAL A MINDENNAPOS VERESÉGRŐL),

vagy a hímrímek nőrímekkel való összecsengetése: „*Mi érte utol a tegnapi nagymenőt? / ...a Playboy / Címlapján vadító, meztelen nőt?*” (DAL AZ IDŐ FÖLEMELT UJJÁRÓL),

vagy a sorvégi penultimák rontott ritmusa: „*Életben tart fiatalságunk maradék könnyelműsége*” (DAL A KOCKÁZATRÓL ÉS A MELLÉKHATÁSRÓL),

vagy a rímhatás nélküli rímek fellépése: „*...rögeszménk / ...lehet még*” (DAL A KORSZAK JÖVŐKÉPÉRŐL),

vagy a mondatív szaggatottsága: „*A ritka kegyelmi pillanatban / Amikor az alvó agyban egy retesz bekattan, / Vagy épp, hogy kinyílik az ajtó, s némi fény / Dereng föl az idegdücsök tövéen*” (A MŰZSA CSÓKJA),

vagy a sorvégek rekedt hangszekrényei: „*Hatvanöt év, majd hatvanhat, / A verssem lassan megtelik halállal. / Anyagfáradás ellen nem hat...*” (DAL A TEST FÁRADTSÁGÁRÓL),

vagy a beszéd apró vetemedései: „*Ne hagyj, hogy az öregség kiforgasson magadból, / és békét kössön azzal, amivel eddig nem kötött, / bár hallom, hogy a madárfütty mögül lélekarang szól, / s látam az ostrom alatt az utcán rohadó lódögöt*” (A REJTŐZŐ ROKON)

– mind-mind olyan szisszenés, amely a kései remekművekben megváltódik, s a mondandó szerves elemévé szilárdul. A szövegek

örvénylő mozgása maga alá gyűri itt a forma alkalmatlannak vagy esetlegesnek ítélt útjelző palántáit, és önálló, egyszer használható formai rendet alkot. Azt mondhatnánk: ahogy a jó versnek nincs mintája, úgy az öregkori költői hangfajtákra sem alkalmazható semmiféle hagyományos poétika. Minden nagyszabású kései költészet olyan szuverén formavilág, amely közvetlenül Orpheus lantjával érintkezik. Ritmikai hieroglifa és érinthetetlen magántestamentum.

Orbán Ottó utolsó könyve: megrendült hitű, halálrészántan igazat mondó orpheusi tanútság. Olyan lírai halandó és halhatatlan hagyatéka, aki a világ „sötét kozmosz”-ával végül csak a szerelem örökké-valóságának hitét és a költészetbe vetett sérülékeny bizodalmat szegezte szembe. A nagy eszmék halálának korában – amely a szabadság ígéreteit ismét rabiátus részérdekeket érvényesítő keserű pirulákban osztja – a költő is végleg befefezte iróniába rejtett, bizalmas suttoágását. Költészetének anyaga, ki kétlené, sötét földpát, barlangi homály, meddőhányó. De e művészet összesített tartalma és formai tökélye mégis katartikus: felkészít és meghív az emberi fordulatra, miközben meghosszabbítja bennünk a lelkiismeretet.

Báthori Csaba

HOL VAN MÁR AZ EZÜST NYÁR

Mészáros Judit (szerk.): *In memoriam Ferenczi Sándor*
Jószöveg Műhely, 2000. 304 oldal, 1900 Ft

Ferenczi Sándor: *A pszichoanalízis felé. Fiatalkori írások 1897–1908*

Osiris, 1999. 436 oldal, 1680 Ft

„*Nem hihető, hogy tudományunk története meg fog feledkezni róla*” – írta Sigmund Freud barátja és harcostársa, Ferenczi Sándor halálakor, 1933-ban: a valóságban a világ (és hazája, Magyarország) évtizedekre megfeledkezett a nagy magyar pszichoanalitikusról. Ez a „Ferenczi-felejtés” – akár egy pszichiátriai tünet – pszichoanalitikus szóhasználatlalt túldeterminált volt.

Freud halála és a náciizmus leverése után a világot lelkiismeret-furdalás gyötörte, amiért úgy bánt a nagy osztrák tudóssal, ahogyan bánt. A második világháború utáni évtizedekben a pszichoanalízissel szembeni ellenállás nagyrészt a háttérbe szorult, és a szinte fenntartás nélküli dicsőítés vált uralkodóvá. Részen Ernest Jones amúgy megbízható és részletes, de Ferenczivel szemben rosszindulatúan elfogult Freud-életrajzának hatására a közvélemény mindenkiről igyekezett megfedkezni, akinek – mint Ferenczinek is – nézeteltérése támadt a bécsi mesterrel.

Magyarországon előbb a náciizmus, utána (tartósabban) a kommunizmus ellenségesen kezelte a pszichoanalízist és azt a szubkultúrát, amelynek a mélylélektan része volt: a magyar századfordulót. A sztálinista kommunizmus totemállatai vagy pozitív hősei között egy Ferenczi Sándornak természetesen nem lehetett helye.

Pedig Jászi Oszkár annak idején, a húszas évek elején joggal nevezte a pszichoanalízist a kommunista fiatalság bálványának. Ferenczi hallgatói között fel lehetett fedezni az akkor még nem kommunista (de baloldali) ifjú Rákosi Mátyást is. *„Nagy port vert fel abban az időben a freudizmus, mely akkor kezdett terjedni – írta Rákosi emlékirataiban. – A Galilei Körben (lehet, hogy a Társadalomtudományi Társaság megrendezésében) sorozatos előadásokat tartott Freud álmagyarázatáról Ferenczi Sándor doktor, Freud közvetlen tanítványa s nézeteinek buzgó terjesztője. [...] Mint minden új, engem is érdekelt [...]. Ebben az utóbbi formájában [vagyis világnézetként] afféle misztikus reakciós vallásfilozófia lett belőle, mely még olyan fejekben, mint József Attiláé is, zavart okozott. Akkor azonban az egyházi reakció diühösen támadta, s ez magában véve elegendő volt arra, hogy érdeklődésünket felkeltse.”*

Az immár jó két évtizede tartó Ferenczi-renezánsz – Ferenczi viszonylagos háttérbe szorításához hasonlóan – ugyancsak túldeterminált. A pszichoanalitikus mozgalomban és elméletalkotásban a Freud-féle szigorú, „apai” pszichoanalízis vesztett a súlyából, és megerősödött a Ferenczi-féle lágyabb, „anyai” mélylélektan. Az amerikai és általában a nemzetközi történettudomány felfedezte a bécsi modernitást, amelynek farvizén a budapesti századforduló is behajózott a tudományos érdeklődés kikötőjébe. Idehaza Horváth Zoltán írt (a szí-

gorú tudományosság követelményeinek alig megfelelő) monográfiát a budapesti modernitásról – mindenesetre első fecskének bizonyult, amelyet többen követtek. Elkerülhetetlen volt, hogy a magyar századfordulót vizsgáló kutatók belebotoljanak Ferenczi Sándorba, aminek éppen ideje volt, hiszen hozzá hasonló magyar pszichoanalitikus vagy pszichiáter azóta sem született.

Az utóbbi évtizedben a vezető Ferenczi-kutatók közé került a Budapesten élő és pszichoanalitikusan praktizáló Mészáros Judit. Az ő érdeme, hogy az amúgy lassan áttekinthetlenné váló Ferenczi-szakirodalom két értékes orvos- és pszichológiatörténeti könyvvel gazdagodott. Az első a miskolci orvos korai, „prepszichoanalitikus” írásait gyűjti össze, a másik komplexebb tartalmú. Három részből áll: Ferenczi Sándor nekrológjait, interjút, valamint róla szóló mai tanulmányokat összegez.

Mindkét kötet hosszú időre a Ferencziről szóló magyar nyelvű szakirodalom alapvető forráskiadványává válik. Különösen az in memoriam kötet hihetetlenül gazdag anyagot tartalmaz nemcsak Ferenczi életéről és munkásságáról, hanem a pszichoanalitikus mozgalmról, a magyar kulturális és tudományos életről, Ferenczi környezetéről is. Ha úgy tesszük, nem szisztematikus Ferenczi-életrajznak és a Ferenczi-kutatás mai helyzetéről szóló beszámolóknak is tekinthető (miközben ma már egyetlen szakember aligha képes részletes Ferenczi-életrajzot írni). Kiemelendő, hogy igen megbízható és alapos mindkét könyv jegyzetanyaga. Szép a könyvek kiállítása, különösen az in memoriam kötetben szemléletesek az illusztrációk.

Az a kép, amelyet Mészáros könyveiben elének tár, sokban árnyalja Ferenczi-felfogásunkat, de nem tartalmaz alapvetően új tényeket. Amúgy is úgy tűnik, hogy a Ferenczi-Groddeck-, valamint elsősorban a Freud-Ferenczi-levélváltás, továbbá Ferenczi klinikai naplója közzétételével a nagy Ferenczi-felfedezések korszaka lezárult. Ferenczi és Jones, Ferenczi és Melanie Klein levelezésének várható megjelentetése valószínűleg már csak a mai képet fogja színezeni.

Feltűnő egyébként, hogy a Ferenczi-nekrológkötetben már a korabeli szerzők ábrázolásában Ferenczi életének és munkásságának milyen sok témája megcsendül. Úgy is lehet

mondani, hogy a mai Ferenczi-kutatók nyolcvan-kilencven százalékban az akkor megpendített témákat árnyalják, bővítik és variálják. Az írók, mint Karinthy, Márai, Kosztolányi, Ignotus és mások inkább Ferenczi vonzó személyiségéről értekeznek, a szakemberek a budapesti pszichoanalitikus tudományos érdeimeiről. A határok azonban nem élesek, hiszen egyéniség és életmű Ferenczinél ha nem is összehogozhatatlanul, de nehezen szétválaszthatóan összefonódott.

Megjelenik életének egyik fő motívuma: barátság és majdnem szakítása Freuddal. Erről is szót ejt, a korabelinél természetesen jóval nagyobb részletességgel, a kortárs szerzők mindegyike. A legtöbb klasszikus szerző még Freud és Ferenczi között egyensúlyoz, Ferenczi mellett egyértelműen csak Clara Thompson amerikai pszichoanalitikus foglal állást, aki élesen bírálja a mélylélektan atyját, Sigmund Freudot. Igaz, a bécsi mester eléggé álszent módon viselkedett: míg a nyilvánosság előtt dicsérte budapesti barátját, egy német tanítványának megjegyezte: „*Hát nem kereszt Ferenczi a vallunkon?*” A kérdés ma sincs lezárva, hiszen a pszichoanalitikus gyakorlat olyan alapkérdéseit érinti, amelyek nincsenek és jó ideig nem is lehetnek megoldva.

Sajnos az in memoriam kötet sok írása (mind a klasszikusok, mind a maiak) apologetikus. Legszenbetűnőbb mindez a bioanalízis, a pszichoanalízisnek a biológia jelenségeire való Ferenczi-féle alkalmazása dicsőítésében (amely például Hermann Imre pszichoanalitikus emlékelőadásában feltűnő). Ideje lenne tudatosítani, hogy a bioanalízis folytathatatlan és elavult, hiszen alapja – ma már elfogadhatatlanul – a szerzett tulajdonságok átörökítésének lamarcki tétele. „*Biogenetikai hipotéziseinek némelyike furcsán fest*” – írta Paul Federn bécsi pszichoanalitikus: ez volt a bíráló maximuma, amit Ferenczi józan szemléletű kritikussai megengedtek maguknak.

De ettől és más apróságoktól eltekintve ámulatra méltó, hogy milyen tisztán látták Ferenczi nekrológiról már halála másnapján hősük tudománytörténeti helyét. A korabeli megemlékezők közül kiemelkedik Bálint Mihály, Ferenczi legszínvonalasabb követőjének előadása, habár szakmailag Paul Federn írása is igen mélynek tekinthető. A mai tanulmányírók közül érdekes a párizsi Judith Dupont

írása a Ferenczi-életmű utóéletéről és Ann-Louise Schlesinger Silver munkája Ferenczi amerikai hatásáról. Ezekben a munkákban sikerült a legjobban a személyesség összekötése a tényekről szóló beszámolóval. Kiemelendő Pfitzner Rudolf írása is. Egyik-másik megemlékező szinte vallásos rajongása viszont zavaró, s például az olasz Carlo Bonomi tanulmánya arról győz meg, hogy a szerző Ferenczit projekciós felületnek tekinti, amelyre saját meggyőződéseit vagy akár rögeszméit vetíti ki.

A megtárgyalt korabeli témák a könyvégetésektől a Freuddal való kapcsolaton át a patoneurózisokig terjednek. Miről ejtenek kevésbé szót a korabeli megemlékezők? Alig vagy csak kevésbé érintik Ferenczi zsidóságát. Míg Freud zsidó származásáról és identitásáról igen jelentős szakirodalom áll rendelkezésre, Ferencziről ma is feltűnően szegényes az idevágó irodalom.

Hasonlóképpen szűkszavúak a célzások Ferenczi, a pszichoanalízis és a korabeli hivatalos Magyarország feszült viszonyára. A gróf Klebelsberg Kunó-féle tudománypolitika szemében a pszichoanalízis csupán megtűrt tudománynak (vagy még inkább „tudomány”-nak) számíthatott. „*E jobb belátásra ösztönző felvilágosító jelentés [Jendrassik orvosprofesszor jelentése] ellenére a freudizmus legperverzebb irányzatának képviselőjét, egy Ferenczi Sándor dr. nevű orvost, Kunfi utóbb, mint a proletárdiktatúra közoktatásügyi népbiztosa, mégis kinevezte egyetemi nyilvános, rendes tanárnak*” – írta egy 1936-ban megjelent orvostörténeti munka. A keresztény kurzus és a hivatalos valláserköls képviselői a mélylélektan perverzitásnak tekintették, semmi többnek. Feltűnő az öncenzúra szerepe ennek a mégiscsak jelentős kérdésnek az elkerülésében. Jelentőségén aluli Ferenczi rejtett szexualiserköls-bírálatának megemlézése is.

Ugyancsak szembeötlő – habár nem magyar, hanem nemzetközi összefüggései miatt –, hogy a nekrológírók sorából hiányzik Georg Groddeck német orvos, Ferenczi akkori legjobb barátjának neve. Groddecknek főleg Füst Milán, Kosztolányi és Dénes Zsófia révén magyar irodalmi kapcsolatai is voltak.

A megemlékezők közül Hollós István pszichiáter emelte ki Ferenczi pre-pszichoanalitikus írásainak jelentőségét. A közfelfogás úgy vélte, hogy Ferenczi fiatalkori művei mintegy előlegezték mélylélektani érdeklődését. Be-

vezet6jében ezt a folytonosságot emeli ki Mészáros Judit, és erre utal a kötet címe (A PSZICHOANALÍZIS FELÉ) is. A valóság azonban bonyolultabb: Ferenczi pre-pszichoanalitikus és pszichoanalitikus korszaka nem nélkülözi a folyamatosság és a megszakítottóság elemeit sem.

A folyamatosság elemei között meg lehetett volna említeni a rövid műfajok kultiválását is: ellentétben Freuddal, mind a preanalitikus, mind pedig az analitikus Ferenczi kedvelte a rövid terjedelmű, néha csupán néhány sorból álló írásokat. „Mindkét” Ferenczire jellemző az átfogó érdeklődés (még az ékírás orvosi vonatkozásairól is írt) és az alapos műveltség. Mindkét korszakban kitűntek Ferenczi jó pszichiáterhez illő filozófólóhajlamai. Érződik, hogy Ferenczi (ahogy eddig is tudtuk) Freuddal ellentétben szívvel-lélekkel volt orvos. *„Ferenczi kitűnő klinikus volt, remek diagnosztika – írja Mészáros Judit –, sok szempont együttes mérlegelésre képes, nagy intuitív készséggel rendelkező orvos.”*

Ellentétben viszont a késői Ferenczivel, a korait az organikus, szervi szemlélet is jellemezte. A nő iránti érdeklődés nem csupán ambivalens, ahogy Mészáros írja, hanem az ambivalencia és a nyílt ellenségesség között ingadozik. Az egyéni élettörténeti okokon kívül, amelyekre Mészáros Judit az utószóban találóan mutat rá, mindez a kor tendenciáit tükrözi. Utalunk a bécsi modernitásra, de Karinthy Frigyes korabeli nőellenes elbeszéléseire is. Kár, hogy a magyar századfordulót (és egyáltalán, a magyar történelmet) feminista szempontból alig dolgozták fel: akkor többet tudnánk az általánosabb okokról.

Ferenczinek élete minden érett szakaszában szükség volt egy kognitív apafígürára. A pszichoanalitikus korszakában Freud töltötte be ezt a szerepet: a tárgyalt időszakban – ez a kötet egyik meglepetése – Paul Möbius német orvos. (Schächter Miksa, a *Gyógyászat* főszerkesztője mellett, akinek egyéniségét és Ferenczivel fenntartott kapcsolatát Mészáros Judit ismereti utószavában. Milyen jó lenne, ha valaki végre megírná a *Gyógyászat* történetét!) Ferenczi dicsérte a nők úgymond élettani gyengeelméjűségéről írott, mára mindenestül elavult Möbius-könyvet (habár Weininger híres-hírhedt NEM ÉS JELLEM című kötete kapcsán valóban több tartózkodást, ha úgy tetszik, ambiva-

lenciát mutatott – talán Weininger zsidó antiszemitizmusa miatt).

Bár az ifjú Ferenczi érdeklődése sokoldalúbb, mint az érett pszichoanalitikus tudósé, feltűnő az ideg- és elmegyógyászati témák jelentős aránya. Abban az időben a két tudomány a mai helyzettel ellentétben még összetartozott. De sokat foglalkozott a szexológia nőgyógyászati és endokrinológiai vonatkozásaival is. Időnként, ha ritkán is, fel-feltűnik szexuális kritikája (A NŐI RUHÁZAT). Máskor viszont elavult nézeteket képvisel: egy helyütt kikel ugyan a férfihomoszexualitás jogi üldözése ellen, máshol azonban helyesli a „perverz” megbüntetését. Freuddal folytatott levelezésében is feltűnnek a homoszexualitással kapcsolatos előítéletek, pszichoanalitikus írásaiban azonban nem. Kórosnak, aberrációnak minősíti az onániát is. Némi opportunizmusról tanúskodik az ateizmus elutasítása a szabadgondolkodó Ferenczi részéről egyfajta panteizmus javára.

Sok írása banális, korabeli előítéleteket, téveszméket ismétel meg, bár még leggyengébb munkáiról is megállapítható, hogy világosak és egyértelműek, mindenféle homály hiányzik belőlük. De az olvasónak sokszor nehezére esik átrágnia magát ezen a betűtömegben, amelynek kilencen százaléka – ha nem Ferenczi írja – későbbi pszichoanalitikus írásaival szemben érdektelen. Legtöbb írása korrekt, de új felismeréseket alig hozó munka. Az önmagukban ma már merőben érdektelen esetbemutatók is megfelelnek a korabeli orvostudomány színvonalának. Ellentétben az in memoriam kötettel, amelyet minden lélekten iránt érdeklődő olvasónak ajánlunk, ennek a kötetnek a kézbevételel történeti jelentősége ellenére csak a Ferenczivel valamilyen szempontból foglalkozóknak tudom javasolni.

A kötet legkiemelkedőbb írása A SZERELEM A TUDOMÁNYBAN, amely a későbbi Ferenczi zsenialitását vetíti előre. Bár Ferenczit érdeklik az álmok, az introspekció, a pánpszichikus felfogás is (talán ebből az érdeklődésből nőtt ki a bioanalízis), kognitív szinten valószínűleg a tudattalan szerepének korai felismerése tette éretté a pszichoanalízis befogadására. De zseniális Freud szerepének előlegezése is: *„A fejlődésnek még kevés tért hódított a lelki élet tudományában. Még mindig nem jött meg a pszichológia*

Darwinja és Haeckelje. Még mindig nincs megalakotva a lélek ontogenezise és filogenezise.” (1900.)

Jó néhány felismerése maradó, ma is aktuális: például, hogy az orvosok gyakran tévednek, de palástolni igyekeznek tévedéseiket. Szociális érzékenységről tanuskodik – de sajnos nem avult el – a segédorvosok nyomorának vagy az elmebetegek helyzetének leírása.

„Egy beteljesedett, lezárulóféiben lévő emberöltő pregnáns alakjait látja nemzedékünk nap nap után eltávozni a küzdők sorából. Joggal nevezhető heroikusnak ez az emberöltő, amely a természettudományos haladás jegyében elköszönt tizenkilencedik század örökségeként e haladás értékében hinni és azért küzdeni tudó reprezentánsokat hagyott a továbbbi utódokra tanítómesterül és példaképül” – írta némileg mélabús hangon Schächter Antal, Schächter Miksa fia. Nem tudni, hogy a magyar orvos mennyire volt tudatában: Ferenczi halála, amely a véletlen szeszélye folytán hónapra egybeesett a náci könyvégetésekkel, jelképezte a klasszikus közép-európai pszichoanalízis felbomlását és végét s egyúttal a modern mélylélektan központjának eltolódását az Egyesült Államokba. A pszichoanalízis ezüst nyara egyszer s mindenkorra véget ért Európában és Magyarországon.

Harmat Pál

dern líra történetével foglalkozó, azon belül Rilke-kutató Pór Pétert, akinek a Balassi Kiadó jóvoltából is immár magyar nyelvű tanulmánykötetét is forgathatjuk.

Szerzőnk kettős gyökerezettségű irodalomtörténetes-gondolkodói alkatát előzékenyen és sommásan foglalja össze kötete címében: LÉTED FELIRATA, valamint annak előszóvá terebélyesedő magyarázatában, ahol „minden művészi jelrendszer egzisztenciális érdekét” hangsúlyozza. (12.) Olyan működőképes hatásegységről volna tehát szó, mint amilyen volt például Nietzsche-nél az Isten haláláról és a világ látszat voltáról szóló kijelentések egymásrautaltsága. (Még ha esetenként hajlamosak vagyunk is megfelekedezni az egyik vagy a másik oldalról; Pór egyébként nem.) Vagy eszünkbe juthat akár a szerzőnk életművének gerincét alkotó, bizonyos értelemben Nietzsche-vel (most éppen fenti téziseivel) feleselő Rilke két fontos kijelentése: „Gott wird...” és: „Das Modell scheint, das Kunst-Ding ist.” (Az utóbbi levélrészletet Pór többször idézi s fordítja ekként: „A modell látszik, a művi dolog van.”) A „feliratnak”, a „művészi jelrendszernek”, az esztétikai látszatnak, sőt a látszaton túli jelenlétnek („ist”), a „művi dolognak” tehát tagadhatatlan „egzisztenciális érdeke”, súlya van. S fordítva, az egzisztenciális érdekelttség jellegzetes gondolat- és szövegszerzővel erővel rendelkezik.

Vegyük csak például a kötet keretes szerkezetét, amelyen belül szerzőnk főbb témái és tézisei ismétlődnek, variálódnak, fogalmazódnak újra és újra. De ha tetszik, a keret maga is csupán egy variáció a sok közül. Az első tanulmányban Pór például behatóan járja körül Schiller kevésbé ismert elbeszélését, A SORS JÁTÉKA-t, amely látványosan ellentmond az isten-tapasztalat Szent Pál-i paradoxonát („De nem a helyes ismeret szerint...” – RÓM 10,2) fellazító, mert racionalizált, ráadásul programatikusan optimista, Leibniz-féle theodicaeának; és amelynek hőse a DON CARLOS-ból ismert felvilágosult Posa márkí úgymond negatív-dialektikus tükörképe. Szent Pál egyébként fontos húzóneve a kötet mértani közepén található, A JEL TEREMTÉSE című tanulmánynak is – természetesen nem dogmatikai vagy egyháztörténeti, de még csak nem is eszmetörténeti, hanem szemiotikai szempontból (amelynek per-

EGY TUDÓS IKONOKLASZTA „NEGATÍV” HITVALLÁSA (ÉS ANNAK „POZITÍV” KÖVETKEZMÉNYEI)

Pór Péter: *Léted felirata. Válogatott tanulmányok*
Balassi, 2002. 284 oldal, 2000 Ft

Magyar irodalomtudós valószínűleg nemcsak úgy válhat nemzetközi léptékűvé, hogy külföldön született eredményeket honosít meg saját hazájában, hanem úgy is, hogy arra érdemes nemzeti vagy alkati sajátosságait értékesíti a nemzetközi porondon. Nos ez utóbbi, „alkati” változatra nyugodt lélekkel felhozhatjuk példaként a Franciaországban élő s anyanyelvén kívül németül és franciául értekező, a mo-